

Раїса Пріма

Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID ID 0000-0002-3278-1900

Дмитро Пріма

Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID ID 0000-0002-2102-9932

Катерина Десятник

Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID ID 0000-0001-9804-2863

DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/163-171

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Метою статті є розкриття ключових аспектів питання формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх педагогів. У процесі студювання порушеної проблеми було використано такі методи дослідження: аналіз наукової літератури у площині дослідження; узагальнення й систематизація з метою виявлення стану розробленості означеного питання у науковому дискурсі. Констатовано, що у площині аналізу актуальних досліджень проблема формування професійно-комунікативної компетентності презентована у різних професійних контекстах. Для термінологічної чіткості внесено деякі уточнення щодо трактування ключового поняття «компетентність». Зміст поняття «професійно-комунікативна компетентність» розкривається через дефініції змістотвірних його складових – «професійна компетентність» та «комунікативна компетентність». На підставі теоретичного аналізу наукової літератури професійно-комунікативна компетентність майбутнього педагога потрактована як інтегративна характеристика особистості, що визначає здатність актуалізовувати та застосовувати здобутий досвід комунікативної діяльності, спроможність фахівця вирішувати професійні проблеми й типові професійні завдання, які виникають у реальних ситуаціях професійної діяльності, з використанням знань, фахового й життєвого досвіду, цінностей та нахилів, через розв'язування комунікативних задач.

Ключові слова: інтегративна характеристика особистості, компетентність, комунікативна компетентність, професійна компетентність, професійно-педагогічна комунікативна компетентність майбутнього вчителя, формування.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства провідним завданням вищої освіти є підготовка педагога-професіонала, відповідального, компетентного, здатного ефективно працювати за обраним фахом на рівні світових стандартів, готового до постійного професійного зростання й мобільності. Однією з найважливіших характеристик професіоналізму майбутнього педагога у контексті інтеграції України до європейського комунікаційно-освітнього простору, що зумовлюють їхню

конкурентоздатність та професійну успішність, є професійно-комунікативна компетентність, яка створює соціально-психологічне підґрунтя ефективної взаємодії, сприяючи інтенсивному залученню особистості до професійної діяльності, та забезпечує її якісний результат.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема формування професійно-комунікативної компетентності студійована вітчизняними і зарубіжними вченими у різних професійних контекстах (В. Беспалько, Д. Годлевська, Л. Горова, А. Дубакова, Ю. Лукаш, І. Писаревський, С. Скворцова, К. Ларсон, Дж. Равен, А. Холідей, Ф. Хусаїнов, Д. Ширшов, А. Щербов та ін.). Так, професійно-комунікативну компетентність, питання організації ефективних професійних комунікацій у туристичній індустрії досліджують І. Писаревський та С. Александрова; формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх юристів у процесі фахової підготовки висвітлюється Л. Горовою; формування професійно-комунікативної компетентності студентів-медиків у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін розглядає Ю. Лукаш; теоретико-методичні основи формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів досліджуються С. Скворцовою та Ю. Вторніковою.

Різноаспектно представлено формування комунікативної компетентності педагога (А. Богуш, М. Вашуленко, О. Семенов та ін.). Між тим, попри значну увагу науковців до зазначеної проблеми загалом, питання формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх педагогів потребують ґрунтовного осмислення й наукового опрацювання.

Мета статті полягає в розкритті ключових аспектів питання формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх педагогів.

Методи дослідження. У процесі студіювання порушеної проблеми було використано такі методи дослідження: аналіз наукової літератури у площині дослідження; узагальнення й систематизація з метою виявлення стану розробленості порушеного питання у науковому дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до визначеної мети наше дослідження сфокусоване на опрацюванні питання формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх педагогів. З таких позицій, у площині наукового дискурсу для термінологічної чіткості вважаємо, передусім, проаналізувати різні підходи щодо трактування ключового поняття «компетентність».

Так, за словником іншомовних слів «компетентність» визначається як:

1) «володіння знаннями, які дозволяють судити про що-небудь, висловлювати вагому, авторитетну думку;

2) «поінформованість, обізнаність, авторитетність» (Словник іншомовних слів, 2000, с. 282).

Згідно з Оксфордським англо-англійським словником (7-е видання) поняття «компетентність» (competence) характеризується як «здатність виконати щось успішно чи ефективно» або як «уміння, що необхідне для виконання певної задачі» (Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English, 2000, с. 307).

Дещо по-іншому трактує цю категорію англійський дослідник Т. Гіланд (Т. Hyland, 2002, с. 487), визначаючи компетентність (competence) як «здатність виконати специфічну діяльність відповідно до запропонованого стандарту». На продовження цієї думки, голландські вчені (Beimans Harn, Martin Mulder, 2004, с.523) розглядають компетентність як «здатність людини досягти певних здобутків».

Відповідно до «Словника іншомовних слів» О. Мельничука (Мельничук, 1997) компетентність трактується як «поінформованість, обізнаність, авторитетність». Компетентний (від лат. competens, competentis) – належний, відповідний, досвідчений у певній галузі, якомусь питанні; повноважний, повноправний у розв'язанні якоїсь справи. Компетенція (лат. competentia від competo – взаємно прагну, відповідаю, підходжу) – коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи; коло питань, в яких дана особа має певні повноваження, знання, досвід.

За визначенням вітчизняної дослідниці О. Овчарук (Овчарук, 2004), «компетентність» – це інтегрована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції. Компетентність побудована на комбінації взаємовідповідних пізнавальних відношень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань та вмінь, усього того, що можна мобілізувати для активної дії (Овчарук, 2004, с.5-14).

Щодо характеристики поняття «професійно-комунікативна компетентність» видається за необхідне для розкриття його дефініції проаналізувати відповідно змістотвірні складові – «професійна компетентність» та «комунікативна компетентність».

За твердженням Г. Балла (Балл, 1994), професійна компетентність характеризується як невід'ємна складова культури

професійної діяльності: володіння системою знань, умінь і навичок, достатньої для успішного вирішення тих трудових завдань, які відповідають щоденним і прогнозованих щодо найближчого майбутнього функційним обов'язкам фахівця.

Як слушно резюмують С. Скворцова та Ю. Вторнікова (Скворцова, Вторнікова, 2013), автори монографії «Професійно-комунікативна компетентність учителя початкових класів», професійна компетентність вчителя – це *властивість особистості*, що виявляється в *здатності* до педагогічної діяльності; *єдність теоретичної й практичної готовності* педагога до здійснення педагогічної діяльності; *спроможність результативно діяти*, ефективно розв'язувати стандартні та проблемні ситуації, що виникають у педагогічній діяльності.

Звертаємо увагу на те, що поняття «комунікативна компетентність» дефініціюється вченими по-різному: як система внутрішніх ресурсів (О. Боровець), як володіння певною системою умінь і навичок міжособистісного спілкування (Г. Рурік); як складне багатовимірне утворення (Л. Петровська); як рівень сформованості міжособистісного досвіду спілкування (Ю. Ємельянов) тощо.

Так, конструктивною вважаємо думку О. Боровця (Боровець, 2011) згідно з якою комунікативна компетентність характеризується як система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації в певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії. Вона передбачає такий рівень взаємодії з довколишніми людьми, який дозволяє успішно функціонувати в суспільстві, а також наявність життєвого досвіду, ерудиції, наукових знань тощо (Боровець, 2011, с.205).

Л. Горова (Горова, 2021) у площині аналізу формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх юристів у процесі фахової підготовки зауважує, що під комунікативною компетентністю розуміють знання про спілкування за різних умов і з різними комунікаторами, а також здатність ефективно застосовувати це в конкретному спілкуванні в ролі адресанта і адресата. При цьому вчена вважає, що розвинутість цієї якості у майбутніх юристів вимагає володіння мовними навичками та вміннями, необхідними для спілкування, а також широкими знаннями про норми та правила спілкування (Горова, 2021, с. 32).

Імпонує позиція згаданих нами вчених С. Скворцової та Ю. Вторнікової (Скворцова, Вторнікова, 2013) щодо трактування комунікативної компетентності як *інтегративного особистісного*

Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2022, № 3 (117)
утворення, що виявляється у процесі комунікації як здатність актуалізувати та застосовувати отриманий досвід комунікативної діяльності та індивідуально-психологічні якості особистості для досягнення комунікативної мети.

Науково вартісною у ракурсі порушеної проблеми вважаємо думку І. Когут (Когут, 2015), яка, досліджуючи процес формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя, наголошує, що він має бути націлений не лише на озброєння студентів глибокими комунікативними знаннями, прищеплення комунікативних умінь і навичок, але й на формування їхнього ставлення до професійно-педагогічної комунікації, здатності передбачити і врахувати її важливість та наслідки у навчальному процесі. А відтак, професійно-педагогічна комунікативна компетентність майбутнього вчителя характеризується вченою як інтегративне особистісне утворення, що є результатом сформованості професійних компетенцій та особистісних якостей (доброзичливість, тактовність, емпатійність, об'єктивність, толерантність, організованість, ініціативність тощо) майбутнього вчителя, які дозволяють встановлювати психологічний контакт із школярами, їхніми батьками та колегами; логічно, науково та стисло передавати предметну інформацію; керувати процесом спілкування та організовувати педагогічно доцільну взаємодію в навчально-виховному середовищі; виховувати гармонійно розвинену особистість, творчо вирішувати педагогічні завдання, що виникають в освітньому процесі (Когут, 2015, с. 38-39).

Існує думка (ми погоджуємося з нею) (Шломенко, 2010), що професійно-комунікативна компетентність є невід'ємною частиною професійної діяльності індивіда, позаяк саме вона віддзеркалює особистісні якості та властивості фахівця, що забезпечують самостійну й ефективну реалізацію завдань професійної діяльності. Сформованість цієї компетентності у фахівця свідчить про його теоретичну та практичну готовність до здійснення ефективної професійної діяльності в певній галузі, що вимагає встановлення регулярних комунікативних контактів з іншими співробітниками. Зокрема, невід'ємними атрибутами цієї компетентності є готовність визначати оптимальні шляхи колективного досягнення поставлених цілей, умінь успішно співпрацювати з іншими людьми, розробляючи колективні рішення й реалізуючи найкращі з них на практиці.

Науково вартісною нам видається позиція вітчизняних учених (Барановська, Саражинська, 2008) щодо виокремлення змістових

домінант формування професійно-комунікативної компетентності, зокрема, у процесі підготовки фахівців законоохоронної сфери, що є суттєвим і у площині порушеної нами проблеми:

- глибокі знання професії та володіння термінологією й апаратом категоризації певної професійної сфери та відповідної терміносистеми;
- уміле професійне використання стилів і жанрів мови відповідно до місця, часу, обставин, статусу та рольових особливостей партнера (партнерів);
- знання правил мови етикету та вміння використовувати їх у професійному спілкуванні;
- уміння знаходити, відбирати, сприймати, аналізувати та використовувати інформацію про профільний напрямок;
- володіння інтерактивним спілкуванням, характерною ознакою якого є необхідність негайного реагування на повідомлення чи інформацію в контексті попередніх повідомлень;
- оволодіння основами риторичних знань і умінь;
- вміння швидко та на високому рівні оцінювати комунікативну ситуацію, приймати рішення та планувати комунікативні дії (Барановська, 2008, с. 47).

Крізь призму викладеного цілком правомірно стверджувати, що професійно-комунікативна компетентність акумулює:

- індивідуальні характеристики ступеня відповідності вимогам професії;
- знання, вміння і навички в галузі міжособистісної взаємодії;
- соціальні комунікативні настанови, здібності й позиції, необхідні для ефективної професійно-педагогічної взаємодії.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, на підставі теоретичного аналізу наукової літератури професійно-комунікативна компетентність майбутнього педагога розглядається нами як інтегративна характеристика особистості, що визначає здатність актуалізовувати та застосовувати здобутий досвід комунікативної діяльності, спроможність фахівця вирішувати професійні проблеми й типові професійні завдання, які виникають у реальних ситуаціях професійної діяльності, з використанням знань, фахового й життєвого досвіду, цінностей та нахилів, через розв'язування комунікативних задач. *Перспективи подальших наукових розвідок* пов'язуємо з опрацюванням технологічного забезпечення формування професійно-комунікативної компетентності майбутнього педагога в освітньому процесі закладу вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

- Балл, Г. О. (1994). *Про психологічні засади формування готовності до професійної праці*. Психолого-педагогічні проблеми професійної освіти. К. (Ball, G. O. (1994). *On the psychological foundations of the formation of readiness for professional work*. Psychological and pedagogical problems of professional education. K.)
- Барановська, Л. В., Саражинська, І. А. (2008). *Формування професійно-мовленнєвої компетенції майбутніх фахівців законоохоронної сфери*. В кн. *Мовні концептуальні проблеми української лінгвістики: збірник наукових праць* (№ 24, ч. 1, с. 45-50). Київ: Вид-во КНУ ім. Тараса Шевченка (Baranovska, L. V., & Sarazhynska, I. A. (2008). *Formuvannia profesiino-movlennievoi kompetentsii maibutnikh fakhivtsiv zakonookhoronnoi sfery* [The formation of professionally speech competence]. In *Movni kontseptualni problemy ukrainскоi lindhvistyky [Linguistic conceptual problems of Ukrainian linguistics]*: collection of scientific papers (No 24, part 1, pp. 45-50). Kyiv: Izdatelstvo KNU im. Tarasa Shevchenko).
- Боровець, О. В. (2011). *Комунікативна компетентність як умова ефективної професійної діяльності учителя початкової школи*. Педагогічні науки: зб. наук. пр. Херсон: Айлант. Вип. 58. Ч.1. С. 203-208 (Borovets, O. V. (2011). *Communicative competence as a condition for effective professional activity of a primary school teacher*. Pedagogical sciences: coll. of science Ave. Kherson: Ailant. Vol. 58. Part 1. P. 203-208).
- Горова, Л. (2021). *Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх юристів у процесі фахової підготовки*. Витоки педагогічної майстерності. Вип. 28. ISSN: Print 2075-146X, Online 2616-6623 (Horova, L. (2021). *Formation of professional and communicative competence of future lawyers in the process of professional training*. Origins of pedagogical skills. Vol. 28. ISSN: Print 2075-146X, Online 2616-6623).
- Когут, І. В. (2015). *Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя* (Дис. канд. пед. наук: 13). Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Полтава (Kogut, I. V. (2015). *Formation of professional and pedagogical communicative competence of the future teacher* (Dissertation of the candidate of pedagogical sciences: 13). Poltava National Pedagogical V. G. Korolenko University).
- Овчарук, О. В. (2004). *Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти*. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: кол. монографія. К.: «К.І.С.». (Ovcharuk, O. V. (2004). *Development of the competence approach: strategic orientations of the international community*. Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives: coll. monograph. K.: "K.I.S.").
- Скворцова, С. & Вторнікова, Т. (2013). *Професійно-комунікативна компетентність учителя початкової школи*: монографія. Одеса Абрикос Компани (Skvortsova, S. & Vtornikova, T. (2013). *Professional and communicative competence of the primary school teacher*: monograph. Odesa Apricot Company.).
- Словник іномовних слів* / за ред. О. С. Мельничука (1977). Київ: Головна редакція української радянської енциклопедії. 776 с. (Dictionary of foreign words /

- edited by O. S. Melnychuk (1977). Kyiv: Main editorial office of the Ukrainian Soviet Encyclopedia. 776 p.).
- Словник іноземних слів / Уклад. С.М. Морозов. Л.М. Шкарапута. К.: Наукова думка, 2000. 680 с. (Dictionary of foreign words / Compilation. S.M. Morozov. L.M. Shell K.: Naukova Dumka, 2000. 680 p.).
- Шломенко, О. Б. (2010). *Про професійно-комунікативну компетентність сучасного фахівця* [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/35_OINBG_2010/Pedagogica/76269.doc.html. (Shlomenko, O. B. (2010). *About the professional and communicative competence of a modern specialist* [Electronic resource]. Access mode: http://www.rusnauka.com/35_OINBG_2010/Pedagogica/76269.doc.html).
- Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English (2000). International students edition. Oxford University Press.
- Biemans, Harm & Mulder, Martin and others (2004). Competence-Based VET in the Netherlands: background and pitfalls. *Journal of Vocational Education and Training*, 2004. Vol.56.4. P. 523-538.
- Hyland, T. (2001). Book review of *Competency Based Education and Training: A World Perspective* by A. Arguelles and A. Goncz. *Journal of Vocational Education and Training*. 2001. Vol. 53.3. P. 487-490.

SUMMARY

Prima Raisa, Prima Dmytro, Desyatnyk Kateryna. On the issue of forming the professional and communicative competence of the future teacher.

The purpose of the article is to reveal the key aspects of the formation of professional and communicative competence of future teachers. In the process of studying the raised problem, the following research methods were used: analysis of scientific literature in the field of research; generalization and systematization in order to identify the state of development of the given question in the scientific discourse. It was established that in the analysis of current researches, the problem of formation of professional and communicative competence is presented in different professional contexts. For the sake of terminological clarity, some clarifications have been made regarding the interpretation of the key concept "competence". The content of the concept of "professional-communicative competence" is revealed through the definitions of its meaningful components - "professional competence" and "communicative competence". The professional competence of a teacher is a personality trait that manifests itself in the ability to engage in pedagogical activity; the unity of theoretical and practical readiness of the teacher to carry out pedagogical activity; the ability to act effectively, to effectively solve standard and problematic situations arising in pedagogical activity.

Communicative competence is interpreted as an integrative personal education, which manifests itself in the process of communication as the ability to actualize and apply the acquired experience of communicative activity and individual psychological qualities of a person to achieve a communicative goal.

Based on the theoretical analysis of the scientific literature, the professional and communicative competence of the future teacher is interpreted as an integrative characteristic of the personality, which determines the ability to actualize and apply the acquired experience of communicative activity, the ability of a specialist to solve professional problems and typical professional tasks that arise in real situations of professional activity, using knowledge, professional and life experience, values and inclinations, through solving communicative problems.

In general, professional and communicative competence accumulates individual characteristics of the degree of compliance with the requirements of the profession; knowledge, skills and abilities in the field of interpersonal interaction; social communicative guidelines, abilities and positions necessary for effective professional and pedagogical interaction.

It was found that professional and communicative competence is an integral part of an individual's professional activity, since it reflects the personal qualities and attributes of a specialist that ensure independent and effective implementation of professional tasks.

Key words: *integrative personality characteristics, competence, communicative competence, professional competence, professional-pedagogical communicative competence of the future teacher, formation.*

УДК 378.147:[373.5.011.3-051:[51+004+53]]:[005.336.2:159.9]

Світлана Пухно

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0001-9862-5145

Дмитро Усик

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0003-0947-298X

DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/171-188

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ, ІНФОРМАТИКИ, ФІЗИКИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ З ПСИХОЛОГІЇ

У статті представлено теоретичний аналіз поняття «компетентність» сучасного фахівця та результати проведеного емпіричного дослідження особливостей формування компетентностей студентів Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка під час виконання завдань курсової роботи з психології, передбачуваних освітньо-професійними програмами підготовки вчителів математики, інформатики, фізики. Показано, що студенти на високому та достатньому рівні оцінюють складові комунікативної компетентності; когнітивні та практичні уміння та навички орієнтуватися в інформаційному просторі та дотримуватися норм професійної етики і захисту даних у процесі е-комунікації; практичні уміння планувати процес самонавчання та самовдосконалення; здатності до збору, інтерпретації та застосування даних у професійному середовищі; вміння самостійного аналізу, порівняння, критичного осмислення наукової та методичної інформації; шляхів вирішення проблеми дослідження, аргументації власної позиції. Представлено, що від впровадження в процесі вивчення студентами навчальної дисципліни «Психологія» інтерактивних методів навчання, виконання навчально-дослідних завдань, залежить ефективність формування компетентностей під час виконання курсової роботи з психології.

Ключові слова: *компетентність, освітньо-професійна програма, навчально-дослідні завдання, курсова робота, інтерактивні методи навчання.*

Постановка проблеми. Пріоритетним завданням сучасної системи вищої освіти є підготовка компетентних фахівців, що володіють розвинутим творчим мисленням та соціально-комунікативною